

10 LET ČLENSTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY V EVROPSKÉ UNII Z POHLEDU EKONOMICKÉ DEMOGRAFIE A PRŮZKUMU PRACOVNÍCH SIL PODLE EUROSTATU

Ondřej Šimpach

Abstrakt

Evropský statistický úřad (Eurostat) provádí pravidelná roční šetření pracovních sil (LFS – Labour Force Survey) pro všechny státy Evropského společenství, jehož součástí je od roku 2004 i Česká republika. Od přistoupení naší republiky k Unii se odehrálo mnoho politických a národohospodářských změn v naší společnosti. Jinak nastavené podmínky přinesly změny ve vývoji ekonomické aktivity a neaktivity obyvatelstva, zaměstnanosti a nezaměstnanosti, životní úrovni, lidského kapitálu a zdraví obyvatel. Předkládaný článek zhodnotí populační a socioekonomický vývoj České republiky od roku 2004, kdy došlo k připojení k Unii, na základě vybraných ekonomicko-demografických přístupů a podle detailních výsledků průzkumu pracovních sil podle Eurostatu. Vzhledem k tomu, že nejde o vyčerpávající šetření, ale pouze o bodové odhady dle platné metodiky Eurostatu, je nezbytné nahlížet na výsledky kriticky, neboť ne vždy tyto výsledky musí plně korespondovat se situací, která vyplývá např. ze Sčítání lidu, domů a bytů, tedy z vyčerpávajícího šetření. Nicméně jedná se o jednotnou metodiku, pomocí níž jsou výsledky mezi jednotlivými zeměmi vzájemně srovnatelné. Na základě tohoto šetření poukáže náš článek na zlepšení mnohých socioekonomických statistik v naší společnosti od přístupu ČR k Unii, v některých vybraných případech na zhoršení.

Klíčová slova: ekonomická demografie, průzkum pracovních sil, Česká republika, Evropská unie, socioekonomická statistika

JEL kód: I25, J11, J38

Úvod

Přistoupení České republiky k Evropské unii v roce 2004 přineslo mnoho změn v naší společnosti. Volnější pracovní trh, jednodušší dovoz a vývoz zboží a služeb, jednodušší cestování, snazší přístup k informacím a vzdělání. To je jen několik málo pozitiv, která mají vliv na Českou republiku v uplynulých deseti letech. Je pochopitelné, že naše společnost je díky tomuto členství zatížena i některými negativními faktory. Mezi ty můžeme zahrnout například

rozsáhlejší a zdlouhavou administrativu, roztroušenost řízení a informací a příliš byrokracie (Šimpach, Langhamrová, 2014b). V předkládaném článku bychom chtěli poukázat převážně na socioekonomické veličiny, které se vyvíjely v České republice od jejího vstupu do Unie. Od roku 2004 nastal významný zlom ve vzdělanostní struktuře, změnila se proporce mezi jednotlivými věkovými skupinami podle zaměstnanosti a nezaměstnanosti, obecně se zvýšila životní úroveň obyvatelstva a s tím i dostupnost informací, zboží a služeb, sociálního zabezpečení a lékařské péče. Potřeba získání vyššího a kvalitního vzdělání je stále důležitější, neboť nároky na znalosti člověka a jeho lidský kapitál rostou (Šimpach, Langhamrová, 2014a). Pravděpodobnost nalezení dobrého zaměstnání je s nízkým vzděláním velmi malá a česká společnost si to uvědomuje. Obecně lze říci, že se obyvatelům České republiky daří po uplynulých 10 letech lépe (Pavelka, Löster, 2013). Dokážou to zejména výsledky vypočtených měr ekonomické (ne)aktivity a (ne)zaměstnanosti, které budou prezentovány pro mužskou a ženskou populaci za vybrané roky 2004 a 2013. Pomineme-li složité ekonomické období v letech 2008–2011, ve kterém se česká ekonomika potýkala a následně pomalu zotavovala z hospodářského oslabení, jsou výsledky podle socioekonomických statistik lepší (Pavelka et al., 2014). Změny v socioekonomické demografické struktuře obyvatelstva České republiky podle věku, pohlaví a nejvyššího dosaženého vzdělání budou komentovány s využitím složených populačních pyramid v čase – tzv. „multi-stromů“ (Šimpach, 2013). Zde bude patrný populační vývoj za celé uvažované 10leté období. Většina změn, které nastaly, jsou spíše pozitivního charakteru. Změny, které jsou spíše negativní, budou pozorovatelné zejména v případě osob s nejvyšším dosaženým vzděláním. Výsledky z části socioekonomických věkově-specifických měr a socioekonomického populačního vývoje budou vzájemně konfrontovány a budou vyvozeny vzájemné souvislosti a závěry o očekávaném vývoji.

1 Metodika

Pro potřeby mezinárodní klasifikace vzdělání byla ve spolupráci s Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a Evropského statistického úřadu (Eurostat) vytvořena metodika ISCED 97, která byla v roce 2011 revidována na ISCED 2011 a pro Českou republiku nabyla účinnosti od 1. 1. 2014. Bodové odhady počtů těchto osob podle nejvyššího dosaženého vzdělání jsou sice složité¹ a jejich výpočet trvá dlouhou dobu, ale v současné době máme již

¹ Eurostat provádí pravidelná roční šetření pracovních sil (LFS – Labour Force Survey) pro všechny státy Evropského společenství podle různých specifických charakteristik. Jednou z těchto charakteristik je i nejvyšší dosažené vzdělání podle metodiky ISCED 2011, přičemž k dispozici máme hodnoty ED0-2 – vzdělání bez maturity, ED3-4 – vzdělání s maturitou a ED5-8 – terciární vzdělání (alespoň bakalářský vysokoškolský titul).

k dispozici kompletní datové matice od 2004 (přistoupení ČR k Unii) do 2013. Na základě dat Eurostatu o celkových počtech osob (kód *lfsa_pgaed*), počtech osob ekonomicky aktivních (kód *lfsa_agaed*) a počtech osob zaměstnaných (kód *lfsa_egaed*), (vše podle věkových skupin $x = 15-19$ až $70-74$ let, pohlaví a nejvyššího dosaženého vzdělání), vypočteme

$$a_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} = \frac{A_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}}}{S_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}}} [\times 100\%], \quad (1)$$

což jsou věkově-specifické míry ekonomické aktivity, ekonomické neaktivity, zaměstnanosti, respektive nezaměstnanosti (v %) v čase t pro muže a pro ženy podle nejvyššího dosaženého vzdělání. V této struktuře Eurostat nepublikuje věkově-specifické počty osob ekonomicky neaktivních ($NEAKT_{x,t}$) a počty osob nezaměstnaných ($NEZAM_{x,t}$), tudíž je musíme pro vztah (1) nejprve dopočítat. Tento dopočet vyplývá z metodiky Mezinárodní organizace práce (ILO), přičemž jako

$$NEAKT_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} = POP_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} - AKT_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} \quad (2)$$

získáme věkově-specifické počty osob ekonomicky neaktivních, kde $POP_{x,t}$ počty osob v celkové populaci a $AKT_{x,t}$ jsou počty osob ekonomicky aktivních, a jako

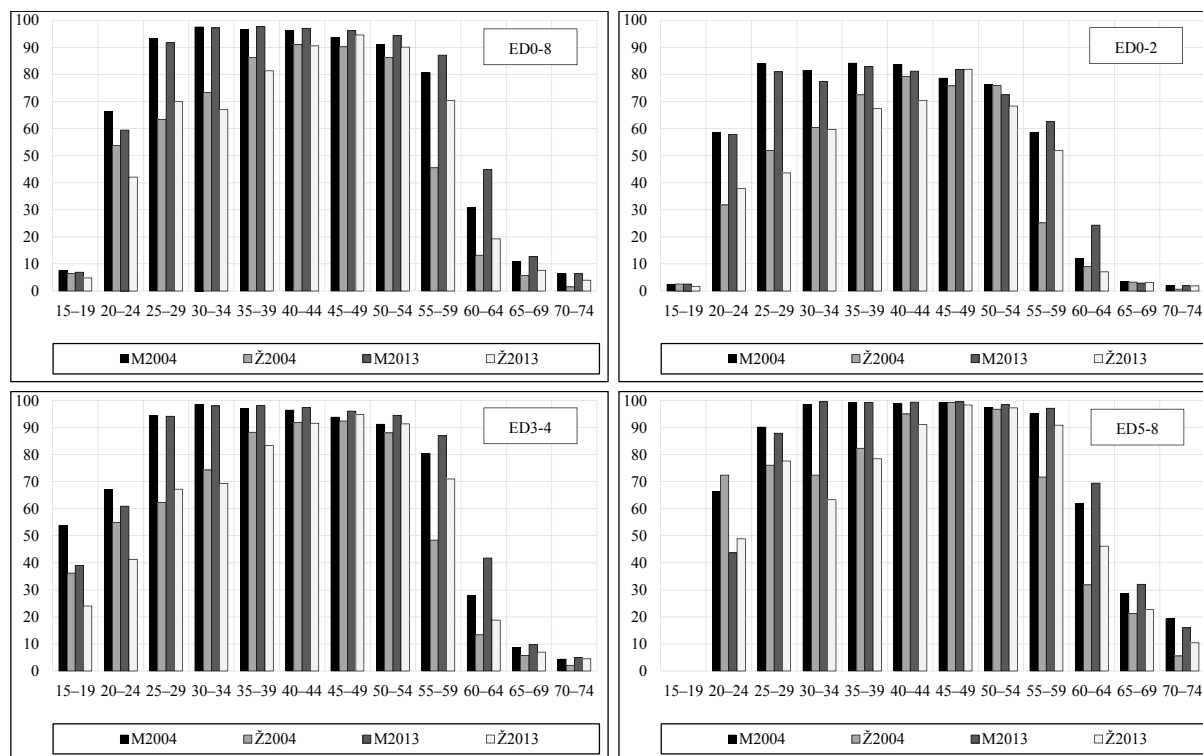
$$NEZAM_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} = AKTIV_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} - ZAM_{x,t}^{\text{pohlaví, ISCED}} \quad (3)$$

získáme věkově-specifické počty osob nezaměstnaných, (přičemž $ZAM_{x,t}$ jsou počty zaměstnaných osob).

2 Výsledky

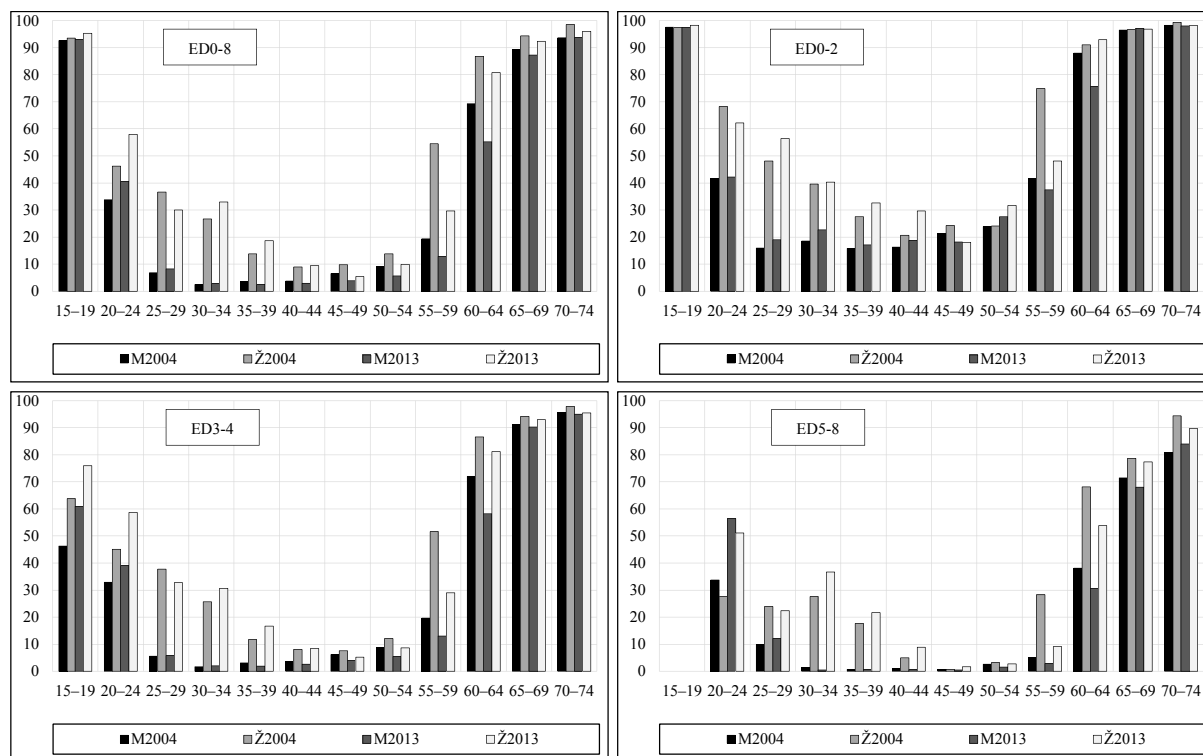
Specifické míry ekonomické aktivity, neaktivity, zaměstnanosti a nezaměstnanosti pro vybrané roky 2004 a 2013 české populace podle nejvyššího dosaženého vzdělání jsou postupně zobrazovány v Obr. 1 – Obr. 4 po věkových skupinách 15–19 až 70–74 let. V případě zaměstnaných osob by jistě bylo pro každou populaci výhodné, kdyby se výsledky co nejvíce podobaly proporcím a tvaru rozdělení ekonomicky aktivních osob. Rozdíl totiž připadá na osoby nezaměstnané, (které mají v Obr. 4 jako jediné zvoleno jiné maximum na ose y). S nezaměstnaností podle těchto výsledků nejvíce bojují osoby s nejnižším dosaženým vzděláním ED0-2, i když je patrné, že tyto hodnoty se významně snížily mezi srovnávanými roky 2004 a 2013. V současné době je bohužel patrný nárůst nezaměstnaných osob u nejvyššího dosaženého vzdělání ED5-8. Vyšší hodnoty ekonomické neaktivity u žen ve věkových skupinách 25–29 až 40–44 jsou pozorovatelné téměř ve všech vzdělanostních skupinách a jsou způsobeny převážně mateřskou a později rodičovskou dovolenou.

Obr. 1: Specifické míry ekonomické aktivity (v %) České Republiky v letech 2004 a 2013 podle úrovně vzdělání ISCED 2011

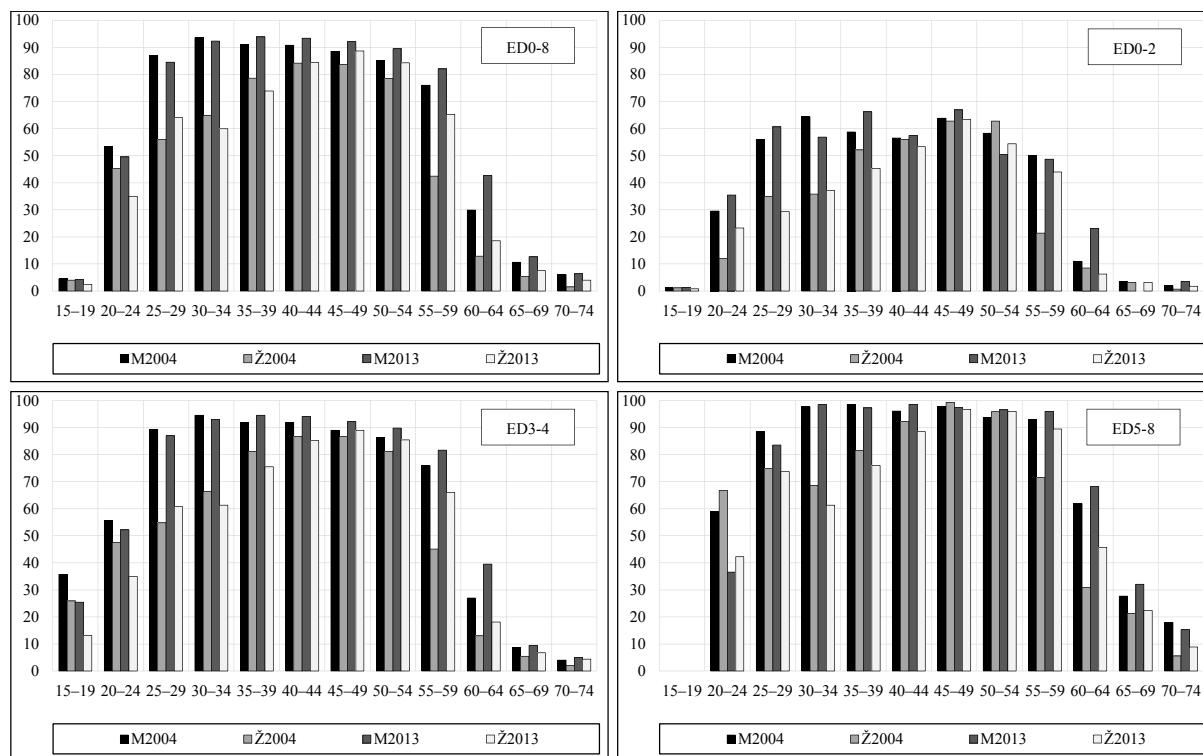
Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 2: Specifické míry ekonomické neaktivity (v %) České Republiky v letech 2004 a 2013 podle úrovně vzdělání ISCED 2011

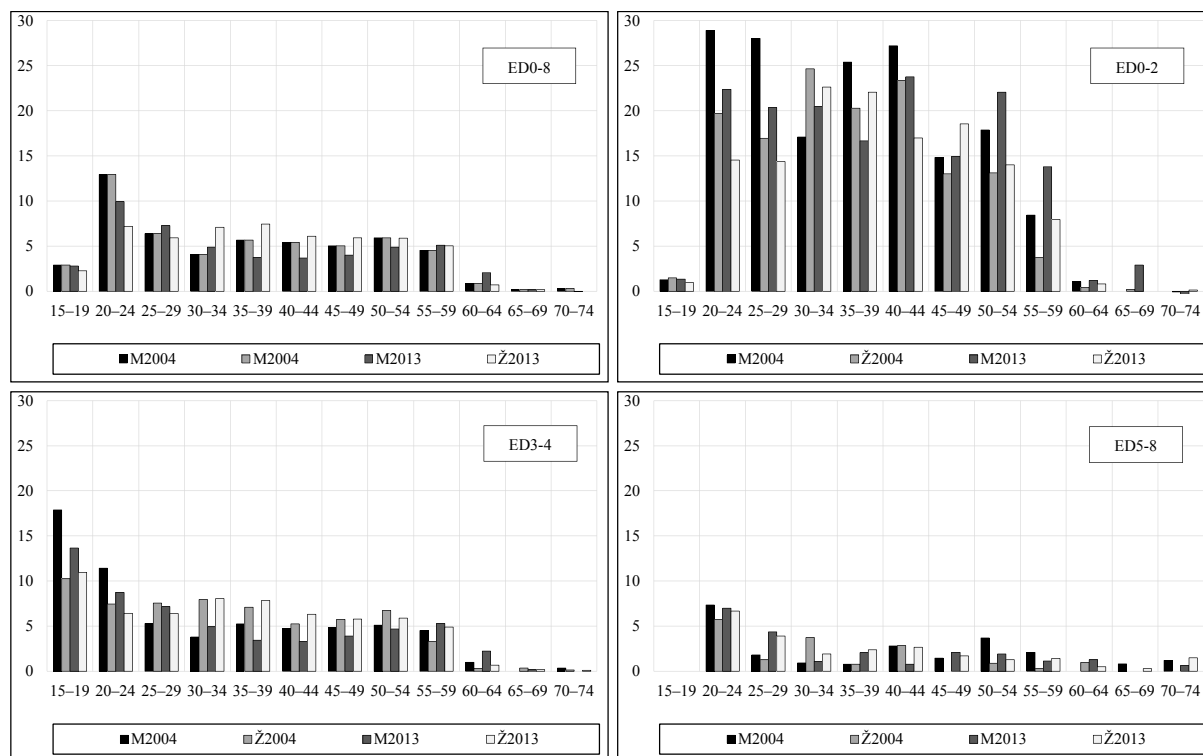
Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 3: Specifické míry zaměstnanosti (v %) České Republiky v letech 2004 a 2013 podle úrovně vzdělání ISCED 2011

Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 4: Specifické míry nezaměstnanosti (v %) České Republiky v letech 2004 a 2013 podle úrovně vzdělání ISCED 2011

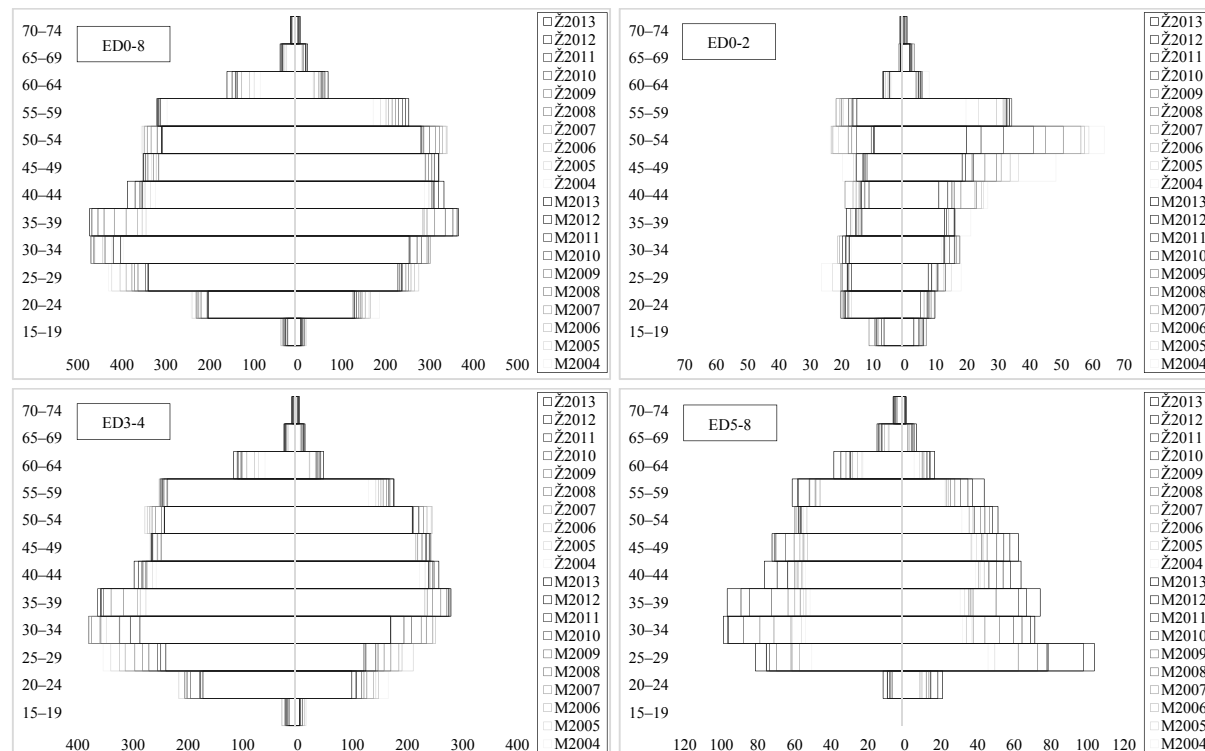
Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Srovnání měr ekonomicky neaktivních osob v nejvyšších věkových skupinách za roky 2004 a 2013 nás informuje o postupném oddalování vstupu osob do důchodového věku. Zatímco v roce 2004 to byla již věková skupina 60–64 let, v současnosti jde spíše o skupinu 65–69. V případě nejvyššího dosaženého vzdělání ED5-8 je to věková skupina 70–74 let, což je logické zejména z důvodu pozdějšího vstupu těchto osob na pracovní trh (Fiala, Langhamrová, 2013). V případě žen v roce 2004 byly vysoké míry ekonomické neaktivity zaznamenány již ve věkové skupině 55–59 let. Bylo to způsobeno skutečností, že ženy odcházely do důchodového věku dříve než muži, dnes tyto rozdíly sice přetrvávají, ale méně výrazně.

Nyní přistoupíme k vývoji socioekonomických charakteristik populace. V Obr. 5 jsou zobrazeny 4 multi-stromy (tj. složené populační pyramidy v čase), které postupně zobrazují vývoj ekonomicky aktivního obyvatelstva České republiky mezi lety 2004–2013. Na levé straně od nulové středové osy každého grafu je vždy zobrazena mužská populace, na pravé straně ženská. Vidíme, že v rámci celkové populace jsou největší počty ekonomicky aktivních mužů a žen ve věkových skupinách 25–29 až 55–59 let, největší změny nastaly u mužské populace ve věkové skupině 25–29 let (pokles – z důvodu studia na univerzitě) a 35–39 let (nárůst – starší absolventi středních škol s maturitou a univerzit, kteří si v průběhu let 2004–2013 rozšiřovali své vzdělání). Vysoký pokles ekonomicky aktivních žen bez maturity (ED0-2) ve věkových skupinách 45–49, 50–54 a 55–59 let je způsoben přesunutím těchto žen do kategorie ekonomicky neaktivních, neboť tyto ženy byly v ekonomicky aktivním procesu již od svých velmi mladých let. Vývoj ekonomické neaktivity populace (zobrazený v Obr. 6) doplňuje zmíněné trendy. Při pohledu na celkovou populaci vidíme, že ekonomická neaktivita žen převažuje nad muži ve věcích od 25–29 let dále. V nižších věcích je to způsobeno studiem na univerzitě a rodičovskou dovolenou, ve vyšších věcích potom dřívějším odchodem do důchodového věku a vyšší ženská naděje dožití. Vyšší zastoupení ve většině věkových skupin ekonomicky neaktivních žen je patrné u všech vzdělanostních úrovní ISCED, největší změny v čase nastaly u žen na úrovni ED5-8 ve věkových skupinách 25–29 až 35–39 let (nárůst počtu žen na vysokých školách). Na Obr. 7 je zobrazeno obyvatelstvo zaměstnané podle věku a pohlaví, přičemž nejzajímavější je pohlédnout na separované počty podle vzdělání. V průběhu času byly zaznamenány nejvýznamnější úbytky v počtech 45–49 a 50–54 letých žen na úrovni ISCED ED0-2. Bylo to z důvodu, že tyto ženy se vzděláním bez maturity (viz komentář u ekonomicky aktivní populace) odešly z pracovního procesu, protože začínaly pracovat již jako náctileté. Počty zaměstnaných mužů s maturitou vždy převažovaly (a převažují) nad ženami, nicméně v uplynulých letech došlo k poklesu ve věkových skupinách 25–29 a 30–34.

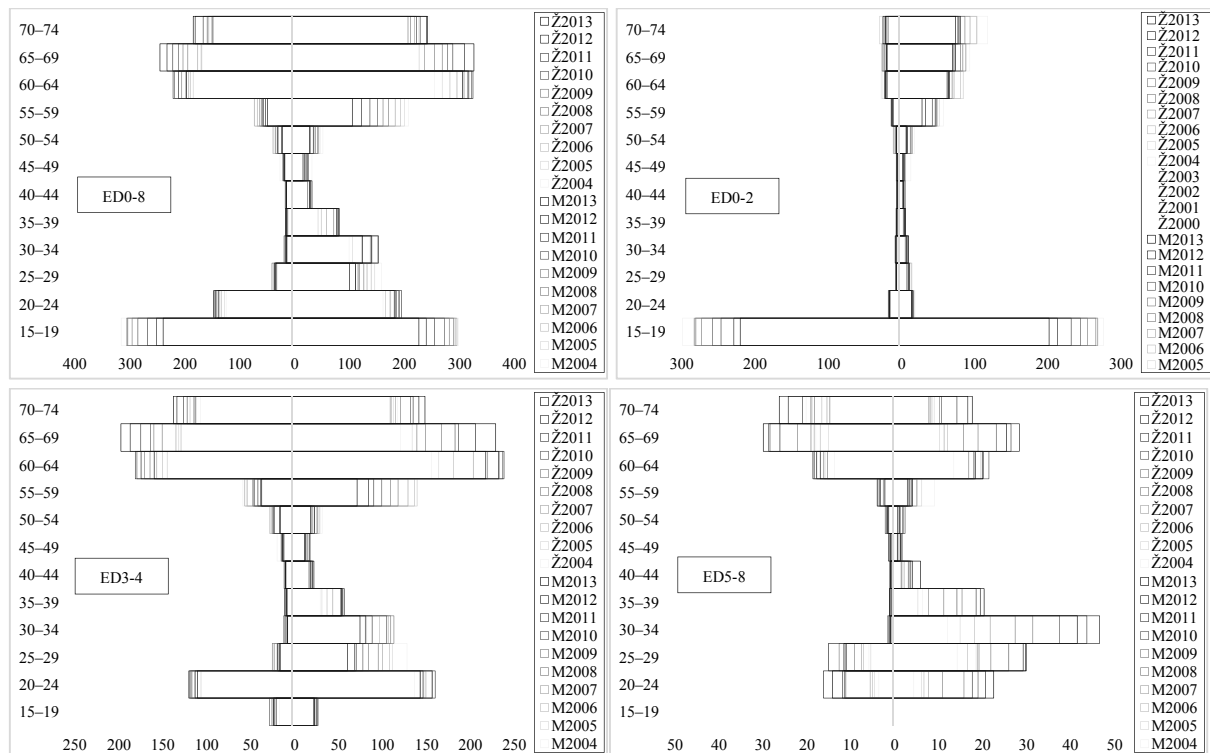
Tito muži si pravděpodobně rozšiřovali své vzdělání (na univerzitě) a zařadili se do pracovního procesu jako skupina ED5-8. Významný nárůst v počtech zaměstnaných vysokoškoláků je patrný z grafu ED5-8 (dole vpravo). V době členství ČR v Unii začalo české vysoké školství expandovat a produkovat obrovské množství vysokoškolsky vzdělané pracovní síly. Mnoho z nich svá zaměstnání našlo, někteří ovšem ne, jak bude také uvedeno dále. Nejvýznamnější nárůst v počtech zaměstnaných osob s vysokoškolským titulem je ovšem patrný u žen ve věku 25–29 let. Není to způsobeno jen nárůstem v počtech absolventek, ale také tím, že zaměstnavatelé začali více zaměstnávat mladé ženy do vyšších funkcí. V Obr. 8 (nahore vlevo) je zobrazeno cca 400–480 tisíc českých nezaměstnaných osob (podle uvažovaného roku), přičemž zcela nejhorší byl rok 2004. Když se podíváme na nezaměstnané muže v populaci celkem, v populaci s vzděláním bez maturity (ED0-2) a s maturitou (ED3-4), nalezneme nepříznivý rok 2004, ve kterém byla věková skupina 20–24 letých nezaměstnaných mužů modální. V průběhu času se situace ve většině mladých věkových skupin zlepšovala, naopak zhoršení přišlo ve vyšších věkových skupinách.

Obr. 5: Demografická struktura ekonomicky aktivní populace České republiky v letech 2004–2013 v 1000 osob podle úrovně vzdělání ISCED 2011

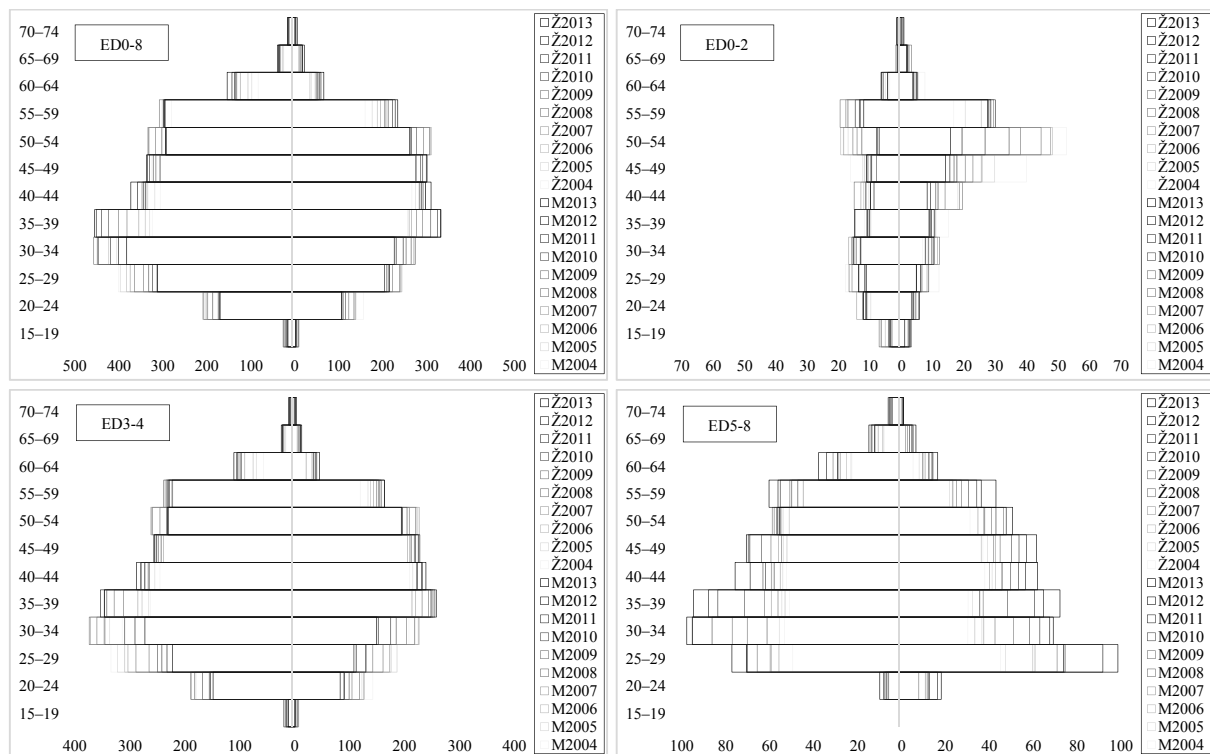
Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 6: Demografická struktura ekonomicky neaktivní populace České republiky v letech 2004–2013 v 1000 osob podle úrovně vzdělání ISCED 2011

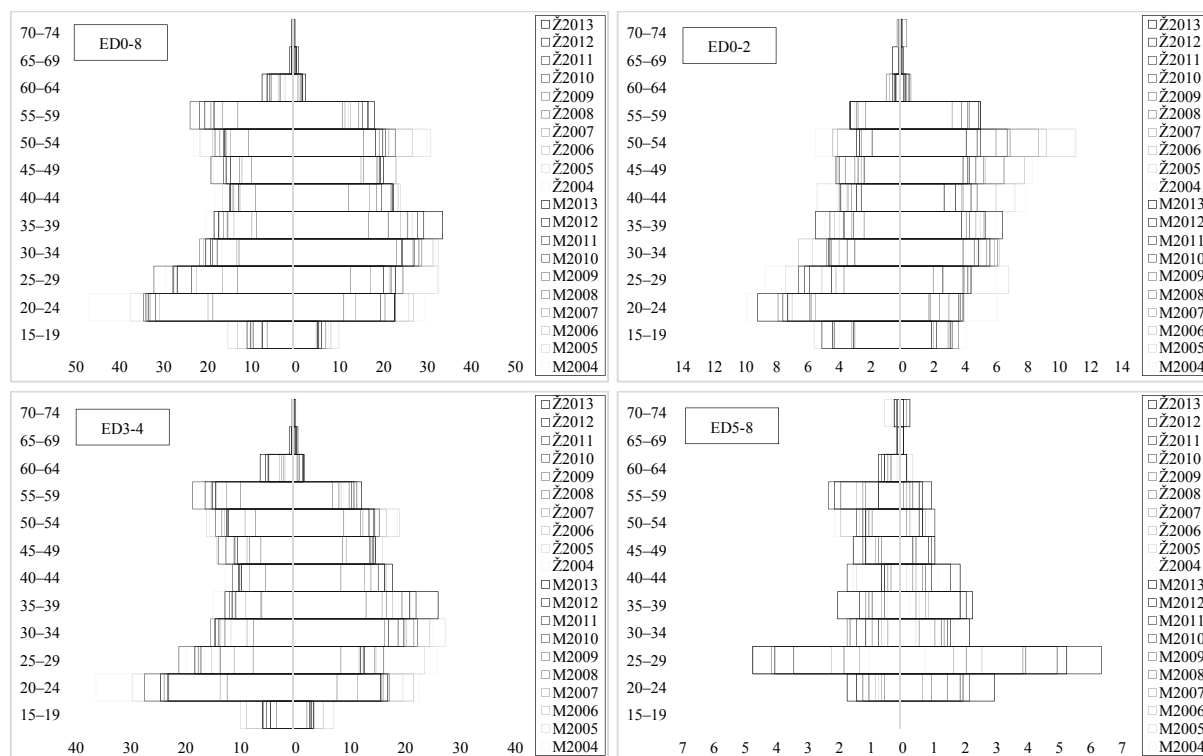
Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 7: Demografická struktura zaměstnané populace České republiky v letech 2004–2013 v 1000 osob podle úrovně vzdělání ISCED 2011

Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Obr. 8: Demografická struktura nezaměstnané populace České republiky v letech 2004–2013 v 1000 osob podle úrovně vzdělání ISCED 2011

Zdroj: data Eurostat, vlastní konstrukce a zpracování

Bylo to způsobeno tím, že zaměstnavatelé začali preferovat zaměstnance ve středním věku (tj. ty, kteří již mají dostatečné množství zkušeností, ale nejsou ještě tak staří), a propouštět zaměstnance, kteří mají před důchodem a již se od nich nedá očekávat takový výkon a nasazení. K poslední zmínce patří situace vysokoškolsky vzdělaných nezaměstnaných ve věku 25–29 let. Jedná se o čerstvé absolventy univerzit, jejichž počty enormně narostly v letech 2010, 2011 a 2012 (u žen významný skok i v roce 2013) a v současnosti stále narůstají.

Závěr

Během zmíněného období od vstupu České republiky do Unie si naše populace nevedla podle prezentovaných socioekonomických statistik špatně. Z rozvíjející se země se pomalu stává země vyspělejší. Životní úroveň roste, ale je potřeba pamatovat na to, že zvyšující se vzdělanost obyvatelstva a vyšší úroveň lidského kapitálu sebou přináší i potřebu udržet populaci déle v ekonomické aktivitě, což částečně může být umožněno i tím, že se populace dožívá stále vyššího věku (Fiala, 2013a). Odchod do důchodu bude muset být v pozdějších věcích, než bylo před lety (Bílková, 2014) a počty ekonomicky aktivních osob (a pokud možno i počty

zaměstnaných), se v prezentovaných multi-stromech (složených populačních pyramid v čase) posunou do vyšších věkových skupin. Komplikací do budoucna také pravděpodobně bude výrazný nárůst počtu vysokoškolských absolventů (s alespoň bakalářským titulem), pro které v dlouhém období nebude snadné nalézt zaměstnání – z důvodu velkého přesycení pracovního trhu těmito absolventy (Fiala, 2013b). Výzvou pro tuto situaci a její řešení budou střední odborné školy s nabídkou odborných maturitních oborů, neboť jsou očekáváni, že tyto odborné – zejména technické profese, budou v blízké budoucnosti významně poptávány.

Literatura

- BÍLKOVÁ, D. (2014) Global Economic Crisis and the Wages of the Czech Employees by Educational Attainment. *Management and Engineering*, roč. XXII, č. 6, s. 962–971.
- FIALA, T. (2013a) Důchodový systém v (ne)růstové ekonomice. In: *Otevřený prostor*. Brno: UK, s. 27–31.
- FIALA, T. (2013b) Reducing the Consequences of Population Ageing for the Pension System by Raising the Retirement Age in the Czech Republic. In: *The 7th International Days of Statistics and Economics*. Slaný: MELANDRIUM, s. 398–407.
- FIALA, T., LANGHAMROVÁ, J. (2013) Vývoj ekonomického zatížení důchodového systému ČR při různých variantách zvyšování důchodového věku. In: *RELIK Reproduction of the Human Capital*. Slaný: Melandrium, s. 1–13.
- PAVELKA, T., LÖSTER, T. (2013) Changes in Regional Unemployment Rates in the Czech Republic during Economic Cycle. *Intellectual Economics*, 7(4): 510–522. ISSN 1822-8011.
- PAVELKA, T., LÖSTER, T., LANGHAMROVÁ, J., MAKOVSKÝ, P. (2014) *Vybrané aspekty flexibility trhu práce České republiky*. 1. vyd. Slaný: Melandrium. 147 s.
- ŠIMPACH, O., LANGHAMROVÁ, J. (2014a) Changes in Demographic Structures of ED5-6 Graduates with An Impact on Their Economic (In)Activity. In: *Efficiency and Responsibility in Education (ERiE)*. Praha: Czech University of Life Sciences Prague, s. 736–743.
- ŠIMPACH, O., LANGHAMROVÁ, J. (2014b) Development of Socio-Economic Indicators and Mortality Rates during Ten Years of the CR Membership in the EU. In: *ICEI 2014*. Ostrava: VŠB TU, s. 675–683.
- ŠIMPACH, O. (2013) The use of Multi-Tree charts in education of economic demographers. In: *IMEA 2013*. Pardubice: University of Pardubice, s. 403–410.

Kontakt

Ondřej Šimpach, Ing.

Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta informatiky a statistiky

Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3 – Žižkov, Česká republika

ondrej.simpach@vse.cz